

Lucija Stepančič

Alojz Rebula: *Ob babilonski reki.*

Celje: Mohorjeva družba, 2007.

Se spominjate italijanskega filma *Srce v breznu*? Zaradi panike, ki jo je izzval, je Rebulov roman *Nokturno za Primorsko* prišel kot naročen: gotovo smo se vsi skupaj globoko oddahnili, ko smo dojeli, da je mogoče tudi sredi najbolj nizkotnih provokacij ohraniti dostojanstvo, grozeči prepad brezumja pa nadgraditi v smisel višjega ranga.

Etične višave so tudi v najnovejšem romanu ostale to, kar so, le da se je avtor tokrat lotil snovi, ki ne bo šla tako zlahka dol, še več, odprl je rano, ki po vsej verjetnosti ne bo nikdar zaceljena. To pa je seveda domobranstvo in z njim (nez)možnost slovenske sprave. Roman se začne v Vetrinju na avstrijskem Koroškem, v begunjskem taborišču, v katero se takoj po drugi svetovni vojni skupaj s civilisti zateče glavnina domobranske vojske. Humanitarnemu delavcu, Angležu Richardu Nivelsonu, ti mirni in dostojanstveni begunci hitro prirasejo k srcu, deloma tudi zato, ker je imel še pred kratkim opraviti s povsem drugačnimi kozaki. Domobranci, ki vsaj instinktivno že slutijo svojo usodo, se v nespečnih nočeh mrzlično zazirajo vase, predvsem pa v svoje razloge za odločitev, ki jih bo kmalu pripeljala pred strelski vod. Vzroki so najrazličnejši in zajemajo ves diapazon človeških odzivov, od najbolj konformističnih: “šel sem zato, ker bi me sicer poslali v Nemčijo”, desperatnih: “propadli smo!”, idealističnih: “božja stvar nikoli ne propade”, do preračunljivih: “moral bi bil ostati pri rdečih, ko so me mobilizirali ... tam bi bil kaj, tukaj pa sem en klinec”. Kaj kmalu pa seveda postane tudi jasno, da je večina, ukleščena med grožnje komunizma na eni in nacizma na drugi strani, pač izbrala zverino, ki se je zdela manj nevarna.

Nadaljevanje zgodbe, katere epilog se kar ne neha in ne neha odkopavati, poznamo: govorim o novih in novih odkritjih množičnih grobišč. Že s statističnega vidika je komaj verjetno, da vsi tisoči in tisoči pobitih ne bi premgli neke svoje resnice, svoje plati zgodbe, s povsem človeškega vidika pa je vse še toliko bolj pretresljivo. Rebula, ki ugotavlja, da

se je “literarno pero v domovini doslej tej politično in umetniško tvegani snovi izogibalo”, zastavlja svoj pisateljski in človeški ugled za zamolčano poglavje, ki mu je zelo očitno pri srcu (in na duši). Z njim se niti ni treba strinjati, da bi dojeli njegov čustveni in etični angažma. Prav tako lahko ostanemo skeptični glede estetske vrednosti romana, ki še avtorju samemu pomeni le literarno obdelavo povsem konkretnih dokumentov. Kilometrina je očitna: avtor (v zgodbi pa Richard Nivelson) je zbral pričevanja ljudi, ki jim je skoraj po čudežu uspel pobeg, potem pa so se vsak s svojo travmo razsuli po vsem svetu. “Od takrat pač verjamem v angele kot v stroje in drevesa,” ganljivo izjavi eden redkih preživelih.

Osrednja nočna mora tega pisanja je seveda zloglasna domobraska prisega Hitlerju in še posebno tozadevna odgovornost škofa Rožmana. Okoli tega neljubega dejstva kroži najprej v velikih in potem vse tesnejših zavojih, v nekakšni spirali, ki vnaša napetost in stopnjevanje v siceršnjo eliptičnost brezizhodne elegije. S poboji (in krivdo komunistov) se kot kristjan nekako še lahko sooči, krivda iz njegovih lastnih krogov pa mu preprečuje, da bi popolnoma užil veličino te “križarske tragike”. Kompromitiranega škofa (spet kot dober kristjan?) izrecno sicer ne obsodi, obsedenost, s katero razpravlja in pretehtava mnenja različnih po vsem svetu razkropljenih preživelih, pa daje slutiti, da o njegovem dejanju še kako dvomi. V duhu krščanske maksime, da je krivico bolje trpeti kot delati, je prisega tako še bolj moreča od pokolov. Tudi na tem mestu se najrazličnejše osebe (ki jim je skupno le izgnanstvo) kar najrazličneje opredeljujejo: od gorečnežev, ki v Rožmanu vidijo skoraj svetnika, v njegovi izbiri pa težo tragedije, prek zmernežev, ki raje zamenjajo temo, do tistih, ki ga preklinjajo: “Kako je mogel Bog gledati takšne reči, ne da bi se mu želodec obrnil? Ne razumem ga!” Avtorja, kot se zdi, ne more dokončno pomiriti niti popolnoma razumski argument, da je prav komunizem s svojim nasiljem potisnil nepregledne množice naravnost Hitlerju v objem. In to ne le pri nas.

“Živimo od povrhnjice zgodovine in njen globinski tok nam je neviden.” *Babilonska reka* tematizira neizprosno logiko odločitve med dvema slabima možnostma, v tem primeru med Stalinom in Hitlerjem. Tematizira neznosni pritisk časov, ki poznajo samo neznosni “kdor ni z nami, je proti nam” (in ta se zadnje čase, pa čeprav v povsem drugem kontekstu, tudi vse pogosteje sliši). Ker pa je podobnih precepov, od Scile in Karibde naprej, tako v literaturi kot v življenju in še posebno politiki nešteto, ne manjka niti naboj univerzalne človeške izkušnje. Avtor posebej opozarja na dostojanstvo obsojencev, ki so svojo prezgodnjo smrt, sad neodgovornega mešetarnenja politikov, sprejeli junaško.

Nekje proti koncu romana se skriva namig, kakšna oseba se lahko spusti v kolikor toliko objektivno presojo dejstev, in takšen je po vsej verjetnosti tudi tokratni idealni bralec: najbolje bo, da ni ne marksist ne katoličan. Žalujoči ostali tako z desne kot z leve pa naj bi dojeli vsaj to, da stvari nikoli niso le črne ali bele. Niti v vojni. In še zlasti ne takrat. "Sam imam vtis, da se ta tragedija izmika čistemu zgodovinskemu izračunu. Da nekako meji na področje skrivnostnega, da ne rečem eshatološkega," ugotavlja avtorjev angleški alter ego Nivelson.

Posebne pozornosti je vredna tudi samopodoba slovenstva, ki ni ne zatohlo domačijska niti izumetničeno idealizirana, ki je brez vsakršnega samopomilovalnega patosa in brez vsakršnih stereotipov. Če že kdo, potem je prav Rebula povsem dojel posebno pristnost, ki jo tukajšnjemu človeku omogoča uglašenost z naravo. "Trpežnost, molčljivost, zadržanost, zmožnost vere, nadarjenost za sanje, moč za trpljenje", vse to so kvalitete, o katerih, mislimo, vse vemo, dokler se nad njimi pošteno ne zamislimo. Iskrenega občudovanja je deležen tudi "bivanjski ženski genij, ki gleda globlje od politike". Senzibilnost, s katero avtor zaznava najžlahtnejše (in tako dobro skrite) odtenke narodove biti, pa ga seveda ne napeljuje v nekritično sentimentalnost, nasprotno, še kako žolčno se zna odzvati, kadar naleti na naivno malikovanje vsega zahodnega in napredujoči materializem (očiten že sredi socialistične sivine pred desetletji). Poglavlje zase je tudi duhovnost mladih krščanskih zanesenjakov, odmev gibanja, o katerem danes skoraj ni slišati, visoki idealizem, ki danes sicer lahko zveni anahronistično, ob njegovi energiji, iskrenosti in žaru pa je tudi drugače mislečemu težko ostati ravnodušen.

Rebula intelektualec, humanist z obzorji grštva in latinstva, neprekosljiv v razumevanju in podajanju metafizičnih in arhetipskih dimenzij, pa v karakterizaciji konkretnih oseb ni tako močan. Do sodobne psihologije čuti pravi odpor, ki ga je še kako zaznati v posameznih površnostih in posploševanjih. Pri tem je najzanimiveje to, da so liki z obrobja in osebe, ki se pojavijo samo epizodno, polni življenja, protagonista, Richard Nivelson (slovenofil) in njegova (slovenska!) žena Vanda Mornik, pa le marioneti, ustvarjeni pač zato, da odsevata avtorjevo mnenje (on s svojo dobronamernostjo, človečnostjo, ona z bridko ostrino svoje inteligence). Resnici na ljubo so opazne tudi občasne nedoslednosti v zgodbi in občutna izguba zamaha v finalu.

Naj opozorim še na slogovne posebnosti, ki pa so bolj zanimivosti kot slabosti. Predvsem preseneča nekakšen odpor do epskih elementov, do prizorov, ki bi jih v filmskem jeziku lahko imenovali masovke. Že res, da roman, vsaj na začetku, kar vrvi od širokega dogajanja. Hrupni in dramatični eksodus pa je, kako zanimivo, dosledno podan le skozi dialoge.

Skozi filter posameznika sicer izgubi naboj množičnosti, pridobi pa nekaj subjektivnosti. Ves roman je pravzaprav zbirka dialogov, avtor v vlogi redaktorja pa jih pogosto odsekano prekinja in obrača povsem v drugo smer. Samovolja in mrzličnost, ki se skrivata v ozadju njegovega ravnanja, sta pogosto še zgovornejši od povedanega.

Rebula slikar se najbrž ne bi posebno dobro izkazal v vlogi freskanta in tudi precej boljših portretistov bi našli, kot krajinarja pa bi si ga gotovo zapomnili. Fascinacija nad naravo govori sama zase in je praviloma tudi največja privlačnost njegovega pisanja. Narava pri njem najbolje učinkuje sama, brez ljudi, tako kot gozd “v svoji vertikalni slovesnosti, v svojem milem veličastju”. Ob tem pa sem ter tja naletimo na izjave, ki dobesedno zaprejo sapo, in to tako privržencem kot tudi nasprotnikom: “Ja, mi, izdajalci, smo verjetno imeli več Slovenije v srcu kot nasprotna stran ... Več kot Kardelji, Kidriči, Mački ...” Kot se tudi spodobi za roman, v katerem se okostja, ki se prav ta čas tako množično odkopavajo, vračajo v življenje, pa čeprav samo za dan ali dva, da bi, tudi če prvič in zadnjič, spregovorila o sebi.

Samo kdor ljubi, lahko sodi, in prav Rebula ta pogoj izpolnjuje v največji meri.